

Kā radās kooperatīvi un beidzās starpnieku treknie gadi

Kooperatīvi Latvijā izveidojās dziļā krīzē, kad lauksaimnieki bija faktiski nospiesti zemē uz ceļiem. Tagad kooperatīvi ir spēks, ar kuru rēķinās un kuru ciena, kas palīdz zemniekiem kļūt lielākiem, jaudīgākiem un tirgoties spējīgākiem.

“Ja atskatāmies uz kooperācijas pirmsākumiem, lielākais dzinulis apvienot spēkus bija grūtības, kādās zemnieki atradās pirms gadsimtu mijas. Piens maksāja vien sešus santīmus, un pat tos mums nemaksāja. Visiem labā atmiņā vēl bija pirmās Latvijas brīvvalsts laiku kooperācijas sasniegumi, kad Latvijas sviestu, bekonu un citu lauksaimniecības produkciju eksportēja uz visu Eiropu. Riteni izgudrot nevajadzēja,” norāda LPKS “Dzēse” valdes priekšsēdētājs Māris Petrēvics.

“1998. un 1999. gadā bija situācija, kad Latvijā izaudzējām vairāk graudu, nekā varējām patērēt uz vietas. Zemnieks nokūla labības laukus, graudus sabēra piekabēs un stājās garās rindās pie dzirnavniekiem, bet pārdot nevarēja. Cenas bija nožēlojamas,” atceras viens no Latvijas lauksaimniecības kooperatīvu kustības aizsācējiem Edgars Ruža.

“Eksports muitas nodevu dēļ nebija iespējams, bet tā laika dzirnavnieku viedoklis bija tāds, ka Latvijā pārtikas graudus ražot nemaz nemāk,” uzsver vēl viens no kooperācijas celmlaužiem Latvijā Indulis Jansons. “Graudu iepirkums notika, mūsdienu acīm skatoties, neticami. Lauksaimnieki sabrauca rindā, un dzirnavnieka uzņēmuma pārstāvis veica zemāksolīšanu – pirka no zemniekiem, kas deva zemāko cenu. Tā bija skarba realitāte. Līdztekus 1998. gada Krievijas krīzei tovasar bija milzu nokrišņi. Apstākļos, kad graudu kaltes vajadzēja kā ēst, izrādījās, ka tās ir sagrieztas lūžņos,” atminas I. Jansons.

Apvienojās līdzīgi domājoši ražotāji

“Bija tik slikti, ka vajadzēja kaut ko mainīt. Vidzemes pusē nobankrotēja lopbarības ražošana, kas tolaik bija jaudīga. Līdz ar to nebija iespēju Vidzemē realizēt graudus, bet lauksaimnieki gribēja audzēt un ražot vairāk. Šie apstākļi izprovocēja kooperatīva “VAKS” dibināšanu, sākotnēji apvienojoties 20 lauksaimniekiem no Valmieras, Cēsu, Limbažu un Valkas rajona,” stāsta “VAKS” valdes priekšsēdētājs I. Jansons.

“Piensaimniecībā pie mūsu kooperatīva dibināšanas sarunās piedalījās vairāki desmiti saimniecību, bet dibinātāju bija 17. Katram bija savs izturības, uzkrājumu līmenis, tāpēc daļa vēl spēja turēties saviem spēkiem un nolēma pagaidīt, paskatīties, kā mums ies. Patiesību sakot, no kooperatīva ieguva ne tikai biedri, bet arī malā stāvētāji, nogaidītāji, jo kooperatīvs sakārtoja tirgu, pamainīja zemnieku un pārstrādātāju pozīcijas,” uzskata M. Petrēvics.

“Nonācām pie idejas, ka ir jāveido kooperatīvs, turklāt nevis dažiem zemniekiem par labu, bet uzņēmums, kurā varētu iesaistīties zemnieki no visas Latvijas, kas vēlas kopīgi atrast iespējas, kā pārdot graudus, kas Latvijā paliek pāri. Tā bija pamatideja, ar kuru 2000. gadā 12 Zemgales

zemnieki apvienojās, lai izveidotu kooperatīvu "LATRAPŠ", kam pēc tam nāca klāt viss pārējais," stāsta kooperatīva valdes priekšsēdētājs E. Ruža.

"Joprojām uz mūsu kooperatīva izveidi 2000. gadā skatos kā uz brīnumu un veiksmi, jo konkurentiem bija iespēja mūs nožmēgt. Par laimi viņi nenoticēja, ka mums kaut kas sanāks. Konkurenti tolaik slēdza derības, vai kooperatīvi izjuks pēc četriem mēnešiem vai izvilks sešus," ar smaidu atklāj "LATRAPŠ" vadītājs.

Kooperācijas attīstībai kārtis sakrita veiksmīgi

Tieši 2000. gadu var uzskatīt par veiksmīgu kooperācijas attīstības aizsākumu Latvijā. Idejas pamatā bija lauksaimnieku vēlme rast noieta tirgus saražotajai produkcijai, panākt vienošanos ar pārstrādātājiem par zemniekiem izdevīgākām cenām, kas nebija iespējams, darbojoties atsevišķi.

2000. gadā Zemkopības ministrijas Lauku attīstības departaments izveidoja speciālu kooperācijas veicināšanas darba grupu, kas strādāja pie atbalsta politikas veidošanas lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvo sabiedrību attīstībai Latvijā.

"Normatīvā bāze tika izstrādāta, pamatojoties uz skandināvu pieredzi, ar mūsdienu izpratni par kooperāciju, ka paši neražo, bet apvieno ražotājus un nodrošina saražotās produkcijas realizāciju," stāsta Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācijas izpilddirektore Linda Uzkalne. Asociācija, kas apvieno lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvās sabiedrības, tika nodibināta 2002. gadā. "Sākotnēji kooperatīvu dibināšanai un darbībai bija pieejams Eiropas Savienības atbalsts – tas paātrināja kooperatīvu "uzrāvienu", lai gan nebūt nebija galvenais iemesls pirmo kooperatīvu dibināšanai," norāda L. Uzkalne.

2003. gadā tika ieviesta kooperatīvo sabiedrību atzīšanas sistēma ar mērķi izvērtēt kooperatīvo sabiedrību darbības atbilstību kooperācijas pamatprincipiem. Jau kopš 2003. gada pieeja nav mainījies – uz lielāko daļu valsts un Eiropas Savienības atbalstu var pretendēt tikai tie kooperatīvi, kuri ir saņēmuši atzīšanu jeb atbilstību normatīvajos aktos izstrādātajiem kooperatīvu darbības kritērijiem.

Izejvielu piegādātāju zelta laiki beidzās

"Faktiski ar pirmo pusotru tonnu piena, ko ar *gaziku* aizvedām uz Rīgu, pierādījām, ka apvienošanās kooperatīvā bija pareizais solis. Mums samaksāja 12 santīmus un, atrēķinot transporta izmaksas, zemniekiem par pienu varējām samaksāt gandrīz dubultā – 10,5 santīmus. Citas saimniecības redzēja, ka "Dzēses" biedriem klājas labāk, un jauni biedri nāca un pievienojās viens pēc otra, nebija pat jāaģitē," stāsta M. Petrēvics.

"Kad kooperatīvs bija izveidots, sapratām, ka ar pārdošanu nepietiek – ir jābūt kvalitatīvi izaudzēt, un tur bija milzīgs potenciāls. Vidējais lauksaimnieks nereti bija zemi atguvis cilvēks ar mazu sapratni par lauksaimniecību. Ļoti trūka graudu pirmapstrādes jauda – graudus vienkārši novāca un uzreiz brauca uz dzirnavnieku, jo nebija, kur pieņemt, izkaltēt, iztīrīt un uzglabāt

pārdošanai par labāku cenu. Tāpat bija svarīgi sagādāt izejvielas – konkurences īsti nebija, jo augu aizsardzības līdzekļus un minerālmēslus tolaik piedāvāja vien divas kompānijas, līdz ar to uzcenojumi bija vājrātīgi. Tā bija sakārtojama lieta, mainot svaru kausus zemnieku labā,” paveikto atsauc atmiņā E. Ruža.

Ilgtermiņa modelis

“Kooperatīvs ir ilgtermiņa modelis. Piemēram, SIA var atnākt un aiziet. To pieredzējām 2008. gadā, ka atšķirībā no kooperatīviem par SIA nekādas atbildības nav – ja redz, ka biznesa nav, ir tikai zaudējumi, bodi ver ciet. Savukārt kooperatīvam ir jāiziet cauri visām situācijām, un mēs to esam paveikuši ne reizi vien, palīdzot zemniekiem grūtos laikos. “VAKS” mēs ieviesām kārtību, ka nepērkam, ko gribam, bet organizējam audzēšanu. Mūsu biedriem, jau sējot, nav jādomā, kur liks saražoto produkciju, jo kultūras, ko iepērkam, iepērkam no visiem un pilnā apjomā,” ieguvumus no dalības kooperatīvā ieskicē I. Jansons.

“Spēku apvienošana kooperatīvā visnozīmīgākā ir mazajām saimniecībām, jo viens nav cīnītājs,” uzskata M. Petrēvics. Lauksaimniecības tirgū ienākot kooperatīviem, uzsākot graudu eksportu, cenas uzreiz paaugstinājās par 20 līdz 30 latiem tonnā, savukārt izejvielas, pērkot no tiem pašiem izplatītājiem, caur kooperatīviem zemnieki varēja iegādāties par 20% zemāku cenu. Tas parādīja, ka tirgū ir milzīgas rezerves, kas līdz zemniekam nenonāk. Informācija no mutes mutē ceļoja, un kooperatīvu biedru skaits sāka pieaugt. No situācijas, kad graudi bija jāpārdod, solot zemāko cenu, zemnieki nokļuva pozīcijā, kad kā kooperatīva biedri tirgū paši diktēja saražotās produkcijas cenu.